Н. В. ЩЕРБАКОВА

РЕОРГАНІЗАЦІЯ:

ДОКТРИНА, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

МОНОГРАФІЯ

ЮРІНКОМ ІНТЕР
Київ-2024

УДК 347.191.6:334.7]:346](02)
Щ61

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 21 від 28 червня 2024 р.)

Рецензенти:

Беляневич Олена Анатоліївна —
професорка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
докторка юридичних наук, професорка

Павлюченко Юлія Миколаївна —
завідувачка кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
докторка юридичних наук, професорка

Захарченко Андрій Миколайович —
професор кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Щербакова Н. В.
Щ61 **Реорганізація: доктрина, законодавство, практика застосування:** монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 640 с.

ISBN 978-966-667-856-3

Монографія є першим у юридичній науці системним комплексним дослідженням теорії і практики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення. У цій праці сформовано цілісне бачення найбільш оптимальної в сучасних умовах концепції правового забезпечення реорганізації господарських організацій та інституалізації правового регулювання реорганізації.

Розглянуто теоретико-правові засади правового забезпечення реорганізації господарських організацій; уперше в юридичній доктрині реорганізацію запропоновано розглядати через призму такої правової категорії як «правовий засіб»; проаналізовано види та форми реорганізації господарських організацій; досліджено реорганізаційні правовідносини; due diligence та комплаєнс як ефективні інструменти в процедурі реорганізації; конвертацію акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації та реорганізаційні договори. Доопрацьовано положення щодо захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації, а також питання оспорювання реорганізації господарських організацій (підстави та правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною).

Проаналізовано норми чинного господарського та корпоративного законодавства України, зарубіжних країн та ЄС, правозастосовна практика, доктрина господарського та корпоративного права щодо правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-856-3

© Щербакова Н. В., 2024
© Юрінком Інтер, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ..... 5

ВСТУП..... 7

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій..... 14
1.2. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій 35
1.3. Реорганізація господарських організацій як інститут господарського права 65
1.4. Генеза правового регулювання реорганізації господарських організацій 81
1.4.1. Становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарських організацій: історико-правовий аспект 81
1.4.2. Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій..... 123
Висновки до розділу 1 140

РОЗДІЛ 2.
ВИДИ ТА ФОРМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ВИМІРІ

2.1. Види реорганізації господарських організацій та їх класифікація..... 146
2.2. Форми реорганізації господарських організацій 163
2.2.1. Злиття та приєднання як форми укрупнення господарських організацій..... 163
2.2.2. Поділ та виділ як форми розукрупнення господарських організацій..... 196
2.2.3. Перетворення як форма реорганізації господарських організацій..... 217
2.2.4. Складні реорганізаційні форми 244
Висновки до розділу 2 260

РОЗДІЛ 3.
ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Реорганізаційні правовідносини: виникнення, зміст, припинення 268
3.2. Due diligence («дью діліджанс») та комплаєнс як ефективні інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій 293
3.3. Конвертація акцій (часток, паїв) у процедурі реорганізації господарських організацій..... 318
3.4. Договірне регулювання процедури реорганізації господарських організацій 338
Висновки до розділу 3 365

РОЗДІЛ 4.
ОХОРОННИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

4.1. Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій 374
4.1.1. Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій 375
4.1.2. Захист прав та законних інтересів кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій 396
4.2. Оспорювання реорганізації господарських організацій..... 429
4.2.1. Підстави визнання процедури реорганізації недійсною 429
4.2.2. Правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною 477
Висновки до розділу 4 503

ВИСНОВКИ..... 510
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 522
ДОДАТКИ..... 584

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ	Антимонопольний комітет України
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ВС	Верховний Суд
ВГСУ	Вищий господарський суд України
ГК України	Господарський кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ЄДР	Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань
ЄС	Європейський Союз
Закон про АТ 2022 року	Закон України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року № 2465-IX, який набрав чинності з 1 січня 2023 року
Закон про АТ 2008 року	Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 червня 2008 року № 514-VI (втратив чинність)
Закон про держреєстрацію	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань»
Закон про ТОВ та ТДВ	Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
КГС ВС	Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КМУ	Кабінет Міністрів України
КЗпП України	Кодекс законів про працю України

КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України
ПК України	Податковий кодекс України
ПФУ	Пенсійний фонд України
п.	Пункт
ПрАТ	Приватне акціонерне товариство
ПАТ	Публічне акціонерне товариство
ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю
ТДВ	Товариство з додатковою відповідальністю
ст.	Стаття
ч.	Частина
ЦК України	Цивільний кодекс України

Присвячується моїм батькам
Хребту Володимиру Григоровичу
і Хребет Ніні Павлівні

ВСТУП

Глобалізація, макроекономічні процеси, швидко змінюване конкурентне середовище змушують суб'єктів господарювання, серед яких значна частина господарські організації, постійно зміцнювати свої ринкові позиції шляхом запровадження трансформаційних змін та стратегічних дій економічного характеру, які часто пов'язані зі змінами правового статусу господарських організацій у процесі реорганізації. Створення стійких, конкурентоздатних та фінансово незалежних господарських організацій, які ефективно здійснюють свою господарську діяльність та є запорукою розвитку національних ринків, отримання високих надприбутків, розширення конкурентоздатності на ринку, підвищення інвестиційної привабливості, — є одним із пріоритетних напрямів національної економіки України. Одним із ефективних заходів, який забезпечує оптимізацію системи функціонування та управління суб'єкта господарювання, є своєчасне та належне проведення реорганізації в різних її формах. Питання проведення реорганізації для багатьох вітчизняних господарських організацій стає стратегічним та вкрай необхідним. При цьому ефективність здійснення процедури реорганізації значною мірою залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають у цій сфері, оскільки неадекватне відображення в праві економічних інтересів господарських організацій, які опосередковуються відповідними реорганізаційними процедурами, в подальшому може призвести до негативних наслідків фінансового характеру, зниження конкурентної та інвестиційної привабливості тощо. Зрештою, розвиток таких процесів безпосередньо впливає на стан господарського правопорядку в країні.

Незважаючи на широке застосування реорганізаційних процедур на практиці, ці процеси та окремі її форми на законодавчому рівні частково врегульовані для деяких видів господарських організацій, переважно таких господарських товариств, як акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, тоді як для решти господарських організацій законодавче регулювання відповідних відносин має непослідовний та фрагментарний характер, характеризується наявністю застарілих, декларативних положень, які не забезпечені механізмом реалізації, а також суперечностей і прогалин. Потребують

подальшого опрацювання питання охоронного механізму правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зокрема проблеми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави (антимонопольних органів, податкових органів тощо). Крім того, положення Положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині положень про компанії та корпоративне управління зумовлює приведення законодавчого регулювання діяльності корпорацій на національному рівні до європейських вимог та стандартів шляхом поступового зближення з правилами і рекомендаціями ЄС, зокрема процесів реорганізації господарських організацій у контексті Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права. Зазначені проблеми актуалізують питання удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

На доктринальному рівні окремі питання правового регулювання реорганізації юридичних осіб та її форм досліджували у різні часи представники переважно науки господарського та цивільного права, зокрема: О. А. Беляневич, В. В. Васильєва, О. М. Вінник, О. В. Гарагонич, С. В. Дяченко, А. П. Єфименко, Д. В. Жеков, Ю. М. Жорнокуй, В. В. Забровський, О. М. Зубатенко, О. Р. Кібенко, Є. П. Коломієць-Людвіг, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, В. В. Рябота, В. М. Савєтчук, Л. В. Сіщук, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. М. Стратюк, Н. І. Шевченко, Ю. М. Юркевич та ін. Їхні дослідження були присвячені аналізу широкого кола питань правового регулювання припинення юридичних осіб шляхом реорганізації, що сформувало в юридичній науці загальне уявлення про поняття, ознаки, окремі форми та етапи процедури реорганізації юридичних осіб та їх окремих організаційно-правових форм. Водночас наукові напрацювання зазначених фахівців торкаються лише частини питань, які вимагають вирішення в контексті правового забезпечення реорганізації господарських організацій у сучасних умовах. Наразі відсутнє комплексне дослідження, цілком присвячене всім аспектам процедури реорганізації господарських організацій. Зокрема, потребують ґрунтовної розробки теоретико-правові засади правового забезпечення реорганізації господарських організацій, дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій, місця відповідних правових норм у системи національного права, види та форми реорганізації господарських організацій з урахуванням досвіду зарубіжних країн та євроінтеграційних процесів; послідовність проведення процедури реорганізації та її етапів; охоронний механізм правового забезпечення

реорганізації господарських організацій. У представленій монографії закцентовано увагу на правовому забезпеченні реорганізації саме таких суб'єктів господарювання, як господарські організації.

Концептуальна розробка господарсько-правового напряму дослідження зазначеної проблематики об'єктивно зумовлена економіко-правовою сутністю відносин реорганізації господарських організацій та, відповідно, господарсько-правовим характером відносин, які складаються у цій сфері. Отже, вищевикладене вказує на актуальність обраної теми дослідження, її своєчасність та доцільність.

Метою монографічного дослідження є розроблення нових теоретико-правових положень щодо правового забезпечення реорганізації господарських організацій та формування концептуальних засад удосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання*:

з'ясувати та виокремити економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій;

обґрунтувати значення реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій;

визначити місце правових норм про реорганізацію господарських організацій у системі національного права;

визначити етапи становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій в історико-правовому аспекті;

обґрунтувати напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій;

провести класифікацію видів реорганізації господарських організацій;

визначити загальні та відмінні ознаки злиття та приєднання як форм укрупнення господарських організацій;

виявити загальні та відмінні ознаки поділу та виділу як форм розукрупнення господарських організацій;

виокремити особливості перетворення як форми реорганізації господарських організацій;

визначити види складних реорганізаційних форм;

виокремити етапи та угрупувати стадії процедури реорганізації господарських організацій;

визначити місце процедури *due diligence* («дью діліджанс») та комплаєнс у процесі здійснення реорганізації господарських організацій;

конкретизувати порядок проведення конвертації акцій (часток, паїв) у процедурі реорганізації господарських організацій;

визначити місце реорганізаційних договорів у системі господарсько-правових договорів;

конкретизувати способи та форми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій;

уточнити особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів з урахуванням аналізу законодавства ЄС та національного законодавства країн–членів ЄС;

розмежувати поняття «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»;

уточнити підстави визнання процедури реорганізації недійсною;

конкретизувати правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною.

Теоретичну основу монографічного дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних юристів та економістів, які досліджували питання предмету і методу господарського права, господарських правовідносин, засобів господарсько-правового регулювання, господарсько-правового механізму, правового статусу господарських організацій під час проведення процедури реорганізації в різних формах, зокрема таких як: М. Д. Балджи, Дітер Бейнерт, А. Г. Бобкова, Уоррен Баффет, О. П. Віхров, Вільям Дж. Веселі, Патрік А. Гоган, Н. В. Доброва, Л. М. Дорошенко, М. Дженсен, А. О. Єпіфінов, З. Б. Живко, В. В. Зелдіс, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. А. Карпов, І. Ф. Коваль, В. О. Коверзнев, Г. О. Козаченко, О. В. Кологойда, О. В. Коломійцева, С. В. Корягіна, І. О. Кузнєцова, Л. О. Лігоненко, І. В. Лукач, В. К. Мамутов, В. С. Мілаш, Л. В. Нечипорук, Г. В. Пронська, О. П. Подцерковний, Я. Я. Пушак, В. В. Рєзнікова, Р. Ролл, О. О. Терещенко, В. Ю. Уркевич, В. А. Устименко, Бренда Ханніган, В. С. Щербина, І. Г. Яненкова, О. Г. Янковий та багато інших.

Запропонована монографія є першим у науці господарського права системним комплексним дослідженням теорії і практики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

Наукова ідея, якою пронизана вся монографія, полягає у формуванні цілісного бачення найбільш оптимальної в сучасних умовах концепції правового забезпечення реорганізації господарських організацій та інституалізації правового регулювання зазначених відносин з позиції господарського права.

Уперше в доктрині господарського права реорганізацію запропоновано розглядати через призму такої правової категорії як «правовий засіб»; обґрунтовано, що реорганізація є правовим засобом формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат.

Представлена концепція правового забезпечення реорганізації господарських організацій ґрунтується на сучасному реальному погляді на господарську діяльність та корпоративні відносини як економіко-правову дійсність з усіма проблемами практичного та теоретичного характеру в умовах одночасного реформування багатьох сфер суспільного життя, війни та намагання держави вибудувати сприятливі умови для ведення бізнесу в Україні та залучення інвестицій при приватизації та оптимізації бізнесових процесів. Зазначене доводить об'єктивну потребу не лише у комплексному та системному врегулюванні й дослідженні господарських відносин у сфері реорганізації, а й виявленні галузевої своєрідності та цінності інструментів господарського права для такого врегулювання, обґрунтуванні шляхів найбільш ефективного й оптимального застосування такого правового засобу, як реорганізація, для вирішення наявних проблем на рівні конкретного суб'єкта господарювання і економіки в цілому.

У цій роботі запропонована концепція правового забезпечення реорганізації як система науково-теоретичних положень і пропозицій щодо використання реорганізації для здійснення ефективної господарської діяльності суб'єкта господарювання в новому або зміненому правовому статусі через застосування ефекту синергії, диверсифікації виробництва, капіталу, діяльності тощо; зроблена спроба вивести на новий науковій і методологічний рівень дискусію щодо процедур реорганізації, реорганізаційного договору, способів захисту у відповідних відносинах, вирішено низку важливих доктринальних питань, які мають значення для науки господарського права та юридичної науки загалом. Представленим дослідженням комплексно і системно охоплюються найважливіші проблемні питання процедур реорганізації в господарському праві.

І наостанок, мені хотілося б висловити слова безмежної вдячності, великої поваги та любові своїм батькам, Хребту Володимиру Григоровичу та Хребет Ніні Павлівні, які завжди вірили в мене, підтримували, надихали, були і є моєю рушійною силою у всьому!